

УДК:316.75:159.923.2

Марія Бойко

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглядається генеза наукової думки щодо розвитку поняття “ідентичність”. Порівнюється соціологічний та психологічний підходи у дослідженні ідентичності. Аналізується розвиток соціологічної теорії ідентичності в межах трьох наукових шкіл: символічного інтераціоналізму, когнітивістської теорії та феноменології.

Ключові слова: ідентичність, соціальна ідентичність, ідентитет.

Boiko M. The sociological attitude in research of phenomenon of identity.

Genesis of scientific thought concerning development of concept “identity” is considered. Sociological and psychological approaches in identity research are compared there. Development of the sociological theory of identity within three scientific schools (symbolic interactionism, cognitive’s theory and phenomenology) is analyzed.

Key words: identity, social identity, identitet.

Бойко М. Социологический подход исследования феномена идентичности.

В статье рассматривается генезис научной мысли относительно развития понятия “идентичность”. Сравниваются социологический и психологический подходы в исследовании идентичности. Анализируется развитие социологической теории идентичности в рамках трех научных школ: символического интеракционизма, когнитивной теории и феноменологии.

Ключевые слова: идентичность, социальная идентичность, идентитет.

Розвиток державності в Україні актуалізує питання ідентичності, яке має міждисциплінарний характер. Проблема реконструкції ідентичності особливо гостро постала в епоху по-

стмодерну, коли спостерігається швидкий процес трансформації суспільних цінностей, ідеалів і форм суспільного життя, а звідси й ідентичності. Відчуття ідентичності надає їй суб’єктові соціально значущий комплекс цінностей, символів і традицій. Кожна людина чи колектив є носієм ідентичності, які визначають їх місце та орієнтації в соціальній структурі, певні норми соціальної поведінки. Таким чином, сучасний стан розвитку українського суспільства актуалізує вивчення ідентичності та ідентифікаційних практик.

Перш за все, слід зазначити, що запровадження в науковий обіг поняття “ідентичність” допомогло певною мірою розв’язати проблему співвідношення “соціальне — індивідуальне” в особистості. Вперше цей термін було застосовано в психології Е. Еріксоном, який переосмислив уведені З. Фройдом поняття ідентифікації та поповнив його поняттям “ідентичність”. Е. Еріксон також розрізняв поняття “ідентичність індивіда” та “ідентичність групи”, що стало основою для подальшого введення в науковий обіг понять “індивідуальна ідентичність” та “соціальна ідентичність”. Вважаємо, що саме наявність цих двох понять в гуманітарній науці дало підставу для розмежування предметного поля дослідження феномена ідентичності в психології та соціології. Так, в психології, при дослідженні феномена ідентичності, увага дослідників акцентується перш за все на індивіді, таким чином, досліджується переважно процес самоідентифікації, а також механізми та специфіка цього процесу.

Соціологія ж розширює розуміння ідентичності до взаємодії індивіда з суспільством і точкою відліку є вже соціальна група. Таким чином, в предметне поле дослідження феномену ідентичності входять соціальні механізми самовизначення індивідів в багатоманітних групах та досліджується коло соціальних інститутів, які забезпечують самовизначення особистості в соціальному просторі.

Соціологічна теорія ідентичності розвивалася в межах трьох наукових шкіл: символічного інтеракціонізму, когнитивістської теорії та феноменології. Дослідження ідентичності представника школи символічного інтеракціонізму Дж. Міда були при-

свячені розгляду проблеми співвідношення особистісних і соціальних елементів у людині, а також аналізу усвідомленої та неусвідомленої ідентичності. Неусвідомлена ідентичність, на його думку, ґрунтується на неусвідомлено прийнятих нормах, звичках, які надходять від соціальної групи, до якої вона належить. Усвідомлювана ідентичність починає функціонувати тоді, коли людина концентрує увагу на своїй поведінці та її причинах, проте вона не означає автономії особи від соціуму, оскільки вона формується за допомогою уже надбаних у соціальній взаємодії категорій, вироблених у мові. Дж. Мід акцентував увагу на тому, що ідентичність формується виключно через процес соціалізації і основною функцією ідентичності є становлення “Самості”.

Своєрідний синтез концепцій символічного інтеракціонізму і теорії ролей запропонував І. Гофман, у якого ідентичність трактується як продовження зовнішньої ситуації. І. Гофман вводить поняття “політика ідентичності”, яку він визначає як вплив людини на інформацію про себе, що продукується на соціальне оточення. У межах когнітивістської моделі була розроблена теорія соціальної ідентичності Г. Теджфела та теорія самокатегоризації Дж. Тернера. Основну увагу в цих концепціях було приділено співвідношенню особистісної і соціальної ідентичностей в структурі “Я – концепції” особи та механізми конструювання поведінки особи відповідно цих ідентичностей [1, 276]. Представники феноменологічної течії П. Бергер та Т. Лукман продовжують і доповнюють теорію Дж. Міда і визначають ідентичність як “ключовий елемент суб’єктивної реальності, який знаходиться в діалектичному взаємозв’язку з суспільством і формується соціальними процесами” [2, 279]. Таким чином, в цьому визначенні ідентичність розуміється як елемент певної структури (суб’єктивної реальності). Тобто наголос робиться на активність індивіда та неможливість його відриву від суспільства, оскільки сама ідентичність формується тільки через соціальні процеси.

З точки зору структурно-функціоналістської традиції, особистість розуміється як об’єктивно фіксована сукупність особистісних рис, функцій, мотивів, що дає змогу виділяти її інва-

ріанти, типологізувати (порівнювати) різні особистості. У феноменологічній традиції особистість розглядається як принципово унікальна, неповторна екзистенціальна сутність. Тому, починаючи з 70-х ХХ ст., поняття ідентичності доповнює, уточнює, а іноді й замінює традиційні поняття “Я-концепції”, “образу Я”, “Самості” та ін. Завдяки аналізу сучасних особливостей взаємовідносин особистості суспільства у руслі соціально-філософських концепцій проблема ідентичності вийшла за межі психологічного контексту. Формування соціальної ідентичності спричинене людськими потребами у зв’язках з навколишнім світом, в подоланні самотності, що досягається шляхом самоотожнення з певними ідеями, цінностями, соціальними стандартами. У межах символічного інтеракціонізму ідентичність набуває нового змісту і розглядається як засіб побачити себе відсторонено. Формування ідентичності відбувається в процесі прийняття, формулювання позиції, ролі точки зору іншого. Завдяки їй прояснюється погляд й позиція іншого стосовно нас.

Найпоширенішим виявом і формою є етнічна ідентичність, одна з форм колективної солідарності, що ґрунтується на системі культурно-символічних ознак, усвідомлюваних у процесі етнічної самоідентифікації (усвідомлення індивідом належності до певної етнічної спільноти. Самоідентифікація формує суб’єктивний статус (етнічну ідентичність), який може не збігатися з об’єктивним статусом етнічної належності.

Сучасна соціологічна енциклопедія дає таке визначення: “Ідентичність соціальна — це результат самоотожнення індивіда з тими групами й спільнотами, які він сприймає як “свої”, стосовно яких він найбільшою мірою здатний відчувати і сказати “ми” (гендер родина, релігія, етнос, професія тощо). У таких спільнотах реалізуються основні людські потреби (від найпримітивніших до творчих і духовних)” [3, 148]. Тим самим, ідентичність визначає приналежність (об’єктивну та суб’єктивну) людини чи групи людей за віковими, професійними, статевими, територіальними, етнічними, конфесійними характеристиками і готовність стати репрезентантом останньої, тобто створення “образу-Я” та “образу-Ми”. Українські дослідники

Н. Черниш, М. Шульга, І. Кресіна та О. Резник розглядають сутність та зміст процесу ідентифікації через поняття “ідентитет”. Ідентичність особи, на думку М. Шульги, “включає всі її ідентитети – і різноманітні їх види за сферами прояву і спрямованостями, і пріоритетні, і менш значущі, і актуалізовані, і “сплячі” (або потенційні) [4, с. 167]. Тому можна говорити про неповторну індивідуальну структуру ідентитетів, властиву як і певній нації, так і кожній окремій особистості. Таким чином, “ідентичність — це наслідок процесів особистісної або групової колективної ідентифікації, що здійснюється на основі певних ідентитетів”. Як ідентитети можуть виступати територіально-географічні, лінгвістичні, духовно-психологічні, релігійні та побутові ознаки.

Таким чином, аналіз розуміння поняття “ідентичність” дає нам підстави вважати його мультипарадигмальним. Сам термін “ідентичність” було вперше вжито в психології, але поступово цей термін увійшов до наукового обігу в таких науках, як соціологія, філософія та культурологія. В соціології до дослідження проблеми ідентичності була прикута увага представників трьох шкіл: символічного інтеракціонізму, когнитивістської теорії та феноменології, які, аналізуючи ідентичність з різних підходів, розкривали її сутність через інтеракцію, пізнання та суб’єктивну реальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новицька В. П. Соціологічна актуальність поняття ідентичності // Наукові студії Львівського соціологічного форуму “Багатовимірні простори сучасних соціальних змін”: Збірник наукових праць. – Львів, 2008. – С. 275-277.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
3. Соціологічна енциклопедія: довідкове видання / Під заг. ред. Е. І. Головахи. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
4. Шульга М. Маргінальність як криза ідентичності // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 3 – С. 166-170.